КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЄРМОЛАЄВА ГАННА АНАТОЛІЇВНА

УДК [023.5]:658

РОЗВИТОК ЗДАТНОСТЕЙ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕЧНОЇ СФЕРИ

07.00.08 - книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

КИЇВ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ.

Науковий керівник:	кандидат педагогічних наук, доцент **Монько Тетяна Савівна,** Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри бібліотекознавства та інформаційних ресурсів.
Офіційні опоненти:	доктор педагогічних наук, професор **Чачко Ада Семенівна,** Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін;
	кандидат педагогічних наук, доцент **Саприкін Георгій Анатолійович,** Державна бібліотека України для юнацтва, директор.
Провідна установа:	Харківська державна академія культури, кафедра бібліотекознавства та соціальних комунікацій, Міністерство культури і туризму України.

Захист відбудеться "23" січня 2006 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Світовий суспільний розвиток характеризується тенденціями розбудови інформаційного суспільства, які кардинально змінюють традиційний суспільний устрій, посилюють глобалізацію економіки і політичних впливів, активізують процеси якісних перетворень в науці, освіті, культурі, громадському житті. На тлі таких загальноцивілізаційних змін бібліотека як інформаційна та культурно-просвітницька інституція також зазнає помітної трансформації. Перш за все, це стосується еволюції її місії, соціальних функцій, включення в нове інформаційно-комунікаційне середовище, вироблення нової економічно ефективної стратегії, адаптації системи послуг до нових інформаційних потреб і запитів користувачів.

Для ефективного функціонування в умовах надзвичайно мінливого зовнішнього середовища, реалізації своїх традиційних та інноваційних завдань, забезпечення конкурентоспроможності на ринку інформаційних товарів і послуг, розкриття свого багатопланового потенціалу бібліотека потребує нової концепції управління.

Різні моделі управління, представлені в працях визначних теоретиків менеджменту Ф.Тейлора, М.Вебера, А.Файоля, Г.Емерсона, Г.Форда, А.Маслоу, І.Ансоффа, П.Друкера, М.Мескона та ін., засвідчують зміни уявлень про управління, вимог до керівника та його підготовки на різних етапах розвитку теорії менеджменту.

Стан теорії і практики бібліотечного менеджменту нерозривно пов`язаний з еволюцією загальної теорії управління і знайшов своє відображення у працях відомих вітчизняних бібліотекознавців А.Ванєєва, Є.Генієвої, В.Ільганаєвої, М.Карташова, В.Клюєва, І.Мейжіс, М.Слободяника, М.Столярова, І.Суслової, Н.Тюліної, І.Фруміна, А.Чачко та ін. До кінця 80-х років XX ст. у вітчизняній бібліотечній справі застосовувались методи традиційного раціоналістичного управління, заснованого на теоретичних положеннях класичної (адміністративної) школи. Бібліотека як установа фактично була залишена поза зоною стратегічних завдань.

З 90-х років XX ст. у вітчизняному бібліотекознавстві посилюється розуміння необхідності розробки і впровадження конструктивніших моделей управління для вирішення нових завдань, що постали перед бібліотекою. Новітні підходи до управління сучасною бібліотекою розробляються В.Ільганаєвою, М.Карташовим, В.Клюєвим, Л.Петровою, Г.Саприкіним, М.Слободяником, І.Сусловою, А.Чачко та ін. Бібліотека під впливом перетворень трансформується в самостійний суб'єкт управління, правових та економічних відносин. У якості відкритої і самостійної системи вона може розвивати багатоаспектну діяльність.

Проблеми професійної компетентності, професійної готовності, професійних умінь фахівців і керівників досліджувалася вітчизняними та зарубіжними вченими у психологічному, педагогічному, економічному та спеціально-професійному аспектах. Серед них – доробки з питань особливостей професійної діяльності (К.Абульханова-Славська, Б.Ананьєв, Л.Анцифірова, Л.Виготський, М.Каган, О.Леонтьєв, Г.Суходольський), системного підходу до вироблення професіограм (Г.Атаманчук, В.Волков, Г.Воробйов, В.Воронков, Є.Клімов, С.Рубінштейн, В.Цвєтков), теоретико-методологічних основ вивчення психологічних аспектів управлінської діяльності, становлення особистості керівника та формування управлінського професіоналізму (І.Волков, Ф.Генов, О.Ковальов, С.Кузьмін, В.Рубахін, Л.Філіпов), з моделювання особистостей менеджера (О.Борисов, Р.Брейкер, Д.Колб, Р.Кричевський, С.Люблін, Д.Спос ,А.Хараш, М.Шоу).

Питання бібліотечної професіології в українському бібліотекознавстві розроблені А.С.Чачко на рівні докторської дисертації. Вдосконалення підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів в різний час та з різних аспектів розглядалися В.Бабичем, Д.Баликою, Т.Долбенко, В.Загуменною, М.Здобновим, В.Ільганаєвою, М.Карташовим, В.Клюєвим, І.Конюковою, Н.Кушнаренко, О.Матвієнко, Ю.Меженком, Т.Монько, Л.Петровою, В.Скнар, М.Слободяником, І.Сусловою, Л.Троєльніковою, Л.Філіпповою, І.Фруміним, І.Шевченко та багатьма іншими.

З 90-х рр. XX ст. у вітчизняному бібліотекознавстві активно розробляються концепції образу сучасного бібліотечного управлінця, різного роду моделі і професіограми (Ю.Аврaєва, М.Дворкіна, І.Джерелієвська, Н.Жадько, О.Мастіпан, Н.Мошкіна, З.Савіна, І.Суслова та ін.) В цей же період в Україні активізуються соціально-психологічні дослідження бібліотечних фахівців, зокрема, і керівників бібліотек. Аналіз і узагальнення результатів цих розробок засвідчили, що перелік вимог, які висуваються до керівника бібліотеки, зазнає в сучасних умовах значних змін. Це, відповідно, актуалізує потребу їх детальнішого вивчення і систематизації. Тому професіограма керівника бібліотеки, здатного до інноваційного управління нею, потребує подальшого ґрунтовного розроблення.

Протягом останнього десятиліття в Україні певною мірою змінився стиль керівництва в бібліотеках. Більшість бібліотечних управлінців адекватно і мобільно відреагували на політичні, соціальні й економічні перетворення в суспільстві, трансформацію соціальної місії бібліотеки, вимоги інформатизації і ринкові механізми господарювання. Це спонукало керівників бібліотек різних рівнів до уточнення професійного світогляду і уваги до власних управлінських здатностей. Разом з тим, частина керівного складу бібліотечної сфери залишилася на позиціях дезорієнтації і дезорганізації, виживання, очікування, пасивності і незацікавленості. Крім того, у галузі відсутній відпрацьований механізм формування резерву кадрів для заміщення керівних посад з урахуванням сучасних

вимог до управління бібліотекою. А в деяких випадках відчувається кадровий дефіцит управлінців нового типу.

Традиційно базою для розвитку професійних вмінь спеціаліста, в тому числі й управлінських, була система вищої та професійної освіти і підвищення кваліфікації. Однак, незважаючи на наявність новітніх концепцій бібліотечно-інформаційної освіти і значний досвід підготовки управлінських кадрів, на нашу думку, поки що відсутнє необхідне обґрунтування і практичне впровадження нової методики розвитку здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери в процесі безперервної освіти.

Таким чином, вивчення теорії і практики управлінської діяльності в бібліотечній сфері, а також організації управлінської підготовки в сучасній системі бібліотечної освіти довело, що у вітчизняному бібліотекознавстві майже відсутні спеціальні наукові дослідження, предметом яких було б теоретичне обґрунтування, розроблення та запровадження нових засад розвитку здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери. Це і визначило тему даного дисертаційного дослідження: "Розвиток здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери", яка була затверджена рішенням Головної вченої ради КНУКіМ (протокол №1 від "31" серпня 2000 р.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане у відповідності з планами наукової роботи Київського національного університету культури і мистецтв та його Миколаївського філіалу. Тема дисертації є частиною комплексного наукового дослідження "Проблеми підготовки фахівців соціально-культурної сфери Півдня України в контексті загальних тенденцій розвитку культури" факультету документознавства та бібліотечно-інформаційних систем Миколаївського філіалу КНУКіМ.

Метою дослідження є виявлення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка закономірностей, умов і методів розвитку у фахівців бібліотечної сфери здатностей до управління сучасною бібліотекою.

Мета обумовлює наступні **завдання дослідження**:

– узагальнити погляди на зміст і завдання управління бібліотекою, охарактеризувати сучасні концепції бібліотечного менеджменту;

– вивчити фактори впливу сучасних суспільних тенденцій на діяльність та управління бібліотекою як важливою соціальною інституцією;

– виявити сутність здатностей до управлінської діяльності та вимог до керівника сучасної бібліотеки;

– охарактеризувати зміст і організацію управлінської підготовки в системі бібліотечної освіти;

– розглянути методологію, узагальнити методику та результати соціологічних вивчень бібліотечних фахівців, проведених в Україні протягом останніх 10 років;

– здійснити експериментальне дослідження професійних здатностей бібліотечних управлінців (на прикладі керівників бібліотек Півдня України);

– обгрунтувати засади, умови і методи розвитку у фахівців бібліотечної сфери професійних здатностей до управління сучасною бібліотекою.

Об'єктом дослідження є здатності до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери.

Предмет дослідження – засади, умови і методи розвитку здатностей до управління у фахівців бібліотечної сфери.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**. Застосування теоретичних методів (методів документального аналізу, аналітико-синтетичної переробки інформації, порівняння, систематизації, моделювання) дозволило виявити і узагальнити наукові тенденції, підходи, матеріали з проблеми змісту та організації управлінської діяльності в бібліотечній галузі, формування та реалізації професійних здатностей до управління сучасного бібліотечного менеджера. Використання емпіричних методів (анкетування, інтерв'ю, бесіди, тестування, спостереження, інших соціологічних і соціально-психологічних методів) сприяло вивченню професійних умінь бібліотечних керівників різних рівнів, наявності у них відповідних здатностей та ступеню їх реалізації в практичній діяльності. Для опрацювання результатів здійсненого соціологічного вивчення використовувались методи кількісної та якісної обробки даних з використанням комп'ютерної техніки та спеціалізованого програмного забезпечення обробки соціологічної інформації. Методи моделювання було використано для розробки освітньої моделі розвитку у бібліотечних фахівців здатностей до інноваційного управління сучасною бібліотекою.

Базою дослідження була бібліотечна мережа Півдня України (Одеської, Миколаївської та Херсонської областей). Соціологічним опитуванням та психологічним тестуванням було охоплено керівних працівників обласних наукових універсальних бібліотек, обласних та міських бібліотек для дорослих, для дітей та юнацтва, централізованих бібліотечних систем. Всього опитано і протестовано 30 керівників вищої ланки (директори та заступники директорів), 167 керівників середньої ланки (завідувачі відділами) та 96 керівників низової ланки (завідувачі філіями та секторами). Застосування методу суцільного обстеження дає підстави стверджувати як репрезентативність, так і повноту інформації щодо соціологічних характеристик об'єкта спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

– вивчено і узагальнено підходи до інноваційного управління сучасною бібліотекою, розкрито залежність організації ефективного управління від професійних здатностей керівника до управлінської діяльності;

– теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено комплекс здатностей до управлінської діяльності сучасного бібліотечного менеджера;

– експериментально встановлено освітньо-професійний рівень та соціально-психологічні характеристики керівних кадрів бібліотек Півдня України (Одеської, Миколаївської та Херсонської областей);

– розроблено та практично апробовано освітню модель розвитку здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери.

Практичне значення одержаних результатів: проведено соціологічне дослідження бібліотечних керівників різних рівнів Одеської, Миколаївської та Херсонської областей; вироблено рекомендації стосовно фундаментальної і загально-спеціальної підготовки бібліотечних фахівців; відпрацьовано механізм добору і подальшого навчання спеціалістів, здатних до управлінської діяльності.

Висновки та рекомендації, викладені у дисертації, впроваджено в навчальний процес факультету документознавства та бібліотечно-інформаційних систем Миколаївського філіалу Київського національного університету культури і мистецтв (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 11.03.2005 р.) та в навчальний процес Миколаївського Регіонального відділення Центру безперервної бібліотечно-інформаційної освіти Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв та Української бібліотечної асоціації (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 04.05.2005 р.).

Матеріали, результати дослідження та науково-методичні рекомендації можуть бути використані в навчальному та організаційно-методичному процесі вищих навчальних закладів та інших організацій, що готують фахівців бібліотечної і документно-інформаційної сфери, а також здійснюють їх перепідготовку, підвищують їх кваліфікацію, організовують процес безперервної освіти бібліотечних працівників. Положення дисертації можуть бути включені до навчальних, навчально-методичних та професійно-практичних видань.

Подальше впровадження результатів дослідження сприятиме підвищенню ефективності управління бібліотеками та бібліотечними системами України, ширшому застосуванню нових технологій менеджменту у бібліотечній практиці, оновленню процесу формування резерву керівних кадрів для бібліотек.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом опублікування матеріалів і висновків дисертації в наукових, науково-практичних і навчально-методичних виданнях. Основні положення і результати дослідження доповідалися і обговорювалися на Міжнародних наукових конференціях "Інноваційна

діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек" (м. Київ, 2003 р.) та "Інтелектуальні інформаційні технології у бібліотечній справі" (м. Київ, 2005 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи" (м. Київ, 2005 р.), на щорічних науково-практичних конференціях КНУКіМ (2004-2005 рр.), щорічних науково-практичних конференціях Миколаївського філіалу КНУКіМ (2000-2005 рр.), на семінарі "Роль публічних бібліотек у залученні громадян України до світу електронної інформації: реалізація проектів LEAP, LEAP -11 та LEAP-plus посольства США в Україні (м.Миколаїв, 2002 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дослідження знайшли відображення у 6 одноосібних публікаціях авторки у виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена її метою, завданнями та логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 355 найменувань та 8 додатків. Загальний обсяг дисертації – 186 сторінок. Текст дисертації проілюстровано 7 рисунками та 7 таблицями.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність вибраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, висвітлено його методологію та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, вказано шляхи і форми їх апробації та впровадження.

У першому розділі – *"Теоретичні засади управлінської діяльності в сучасній бібліотеці"* – висвітлюється еволюція поглядів на зміст і завдання управління бібліотекою, характеризується вплив сучасних суспільних тенденцій на діяльність і управління бібліотекою, розкривається сутність здатностей до управлінської діяльності та вимог до керівника сучасної бібліотеки, розглядається організація управлінської підготовки в системі бібліотечної освіти.

Теорія і практика управління перебувають в постійному розвитку. Сучасна концепція управління заснована на системному, синергетичному і ситуаційному підході, тобто ефективність управління пов'язується з умінням пристосовуватися до зовнішнього середовища, відмовою від будь-якого універсального підходу до вирішення управлінських проблем.

Інноваційна модель менеджменту базується на ефективному використанні людського потенціалу, розвитку професійних комунікацій між працівниками, гнучкості й своєчасності управлінських рішень на основі ініціативи і творчості, пріоритеті стратегічної спрямованості управління, що дозволяє вирішувати проблеми зростаючої складності і досягати мети в довгостроковій перспективі.

В контексті загальної теорії управління, під впливом тенденцій її розвитку відбувається становлення вітчизняної концепції бібліотечного менеджменту. В роботі здійснено науковий аналіз підходів до проблеми управління бібліотекою, що дозволяє зробити висновок про значні зміни у вітчизняній бібліотечній науці і практиці протягом останніх десятиліть.

За радянських часів вітчизняна бібліотечна система являла собою раціоналістичну адміністративну модель, яка цілком відповідала потребам тоталітарної держави з плановою економікою та марксистсько-ленінською ідеологією. Період 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. у вітчизняній бібліотечній справі характеризується утвердженням бібліотеки як суб'єкта господарювання та об'єкта управління, переоцінкою принципів і методів управління, пошуком та апробацією нових управлінських стратегій і підходів. Ще з початку 1990-х рр. вітчизняними бібліотекознавцями активно дискутується концепція бібліотечного менеджменту як сучасна концепція управління бібліотеками, бібліотечними системами і бібліотечною справою загалом.

Іншим важливим підходом до організації управління сучасною бібліотекою є маркетингова концепція, згідно з якою вся діяльність бібліотечної установи спрямована на послідовне задоволення існуючих і майбутніх запитів, потреб і очікувань користувачів, що, безумовно, означає повну і якісну реалізацію функцій і завдань бібліотеки як соціальної інституції. Ефективна система маркетингової комунікації, створена бібліотекою, забезпечить її стабільний розвиток в мінливому зовнішньому середовищі.

Важливого значення для формування взаємовідносин із зовнішнім середовищем та раціонального використання внутрішнього потенціалу бібліотеки набуває в сучасних умовах стратегічне планування і проектний менеджмент. Ці новітні методики застосовують для ефективного здійснення управлінських функцій з метою подальшого розвитку бібліотеки як системи, оптимізації використання її ресурсу, реалізації її суспільної місії. Головним в системі ресурсів бібліотеки на сьогодні вважають її персонал, що, відповідно, зумовлює зміни і в стратегії управління кадрами.

Сучасна бібліотека як складна соціальна система активно взаємодіє зі своїм зовнішнім середовищем і, відповідно, зазнає значного впливу сучасних суспільних тенденцій. До таких чинників відносимо політику, економіку, законодавство, культуру, соціальні процеси, гуманізацію, демократизацію та інформатизацію суспільства. В роботі розкривається опосередкований вплив вказаних факторів на діяльність і управління сучасною бібліотекою, що дозволяє дійти обґрунтованого висновку про необхідність застосування в сучасній бібліотеці нової концепції управління, яка забезпечить ефективну реалізацію традиційних та нових функцій і завдань бібліотеки.

Для реалізації нових цілей і завдань в сучасних умовах і керівник, і колектив бібліотеки повинні мати відповідні якісні характеристики, до яких належать: здатності (обсяг знань, професійні навички, досвід роботи і т. ін.), мотивації (коло професійних і особистих інтересів, прагнення зробити кар'єру), властивості (особистісні якості, що впливають на виконання визначеної професійної ролі).

Порівнявши різні трактування поняття "здатність, здатності", можна узагальнено розглядати їх як індивідуально-психологічні особливості особи, які є умовою успішного виконання тієї чи іншої продуктивної діяльності. Будь-яка специфічна діяльність, в т.ч. управлінська, потребує від особи спеціальних здатностей, які розвиваються і вдосконалюються на основі загальних здібностей (здатностей) як в процесі підготовки до цієї діяльності, так і в процесі її здійснення.

В сучасних умовах розвитку суспільства управлінська діяльність, в т.ч. й в бібліотечній сфері, потребує серйозного соціально-психологічного і педагогічного осмислення та забезпечення, адже інноваційні процеси сучасності потребують змін у професійному світогляді керівників бібліотек, який має поєднувати світогляд особистості та високий професіоналізм.

Українською та російською науковими школами підготовки та професіоналізації бібліотечних кадрів доведено залежність розвитку управлінських здатностей від здібностей і спрямованості особи, характеру та змісту здобутої освіти, а також досвіду практичної діяльності та кар'єрного зростання. Останніми роками активно створюються і обгрунтовуються моделі вимог до бібліотечного керівника, концепції образу сучасного бібліотечного менеджера, професіограми бібліотечних управлінців і переліки якостей особи, які мають бути притаманні керівнику сучасної бібліотеки. Все це знаходить своє відображення в системі бібліотечної освіти.

Дисертанткою здійснено порівняльну характеристику змісту й організації управлінської підготовки в сучасній системі бібліотечної освіти. Зроблено висновок, що професійна підготовка спеціаліста до управлінської діяльності є багатоаспектним процесом професійного становлення фахівця, який характеризується поступовим розвитком і удосконаленням управлінських здатностей, набуттям відповідних управлінських характеристик, оволодінням необхідними знаннями і навичками бібліотечного менеджменту. Разом з тим, в процесі безперервної освіти бібліотечних працівників недостатньо організовано розвиток у фахівців професійних здатностей до інноваційного управління сучасною бібліотекою.

У другому розділі – ***"Сучасні підходи до набуття і реалізації здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери"*** – розглядається методологія, методика та результати соціологічних досліджень

бібліотечних фахівців, узагальнюються результати дослідження професійних здатностей керівних кадрів бібліотечної мережі Півдня України, обгрунтовуються засади, умови і методи розвитку у фахівців бібліотечної сфери професійних здатностей до інноваційного управління бібліотекою, розробляється відповідна освітня модель.

Слід відзначити, що з 70-х р. XX ст. – до початку XXI ст. в Україні сформувався автентичний напрям соціально-психологічних досліджень в сфері бібліотечно-інформаційної діяльності. Він представлений фундаментальними працями В.Пілецького, А.Чачко, І.Мейжис, їх учнів та інших дослідників, що свідчить про розвиток в українському бібліотекознавстві наукової школи бібліотечної професіології. Крім того, з початку 1990-х років в Україні спостерігається активізація емпіричних досліджень соціально-демографічних, психологічних, професійних характеристик та діяльності як бібліотечних працівників загалом, так і керівників бібліотек зокрема.

В роботі узагальнено методику та результати соціологічних досліджень бібліотечних фахівців, проведених в Україні протягом останніх 10 років: "Соціальний портрет бібліотекаря" (Національна парламентська бібліотека України), "Портрет бібліографа", "Бібліотекар 90-х років", "Ефективний менеджмент: стан, стратегія розвитку" (Луганська обласна універсальна наукова бібліотека), "Сучасний бібліотекар: становлення професійної свідомості" (Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека), "Бібліотечна професія: сучасний стан і перспективи" (Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека), "Становлення і розвиток управління Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка", дослідження соціально-психологічних складових особистості професіонала серед співробітників бібліотек вищих навчальних закладів м. Харкова і в Харківській обласній дитячій бібліотеці, вивчення дитячих бібліотекарів Державної бібліотеки України для дітей та інших регіональних дитячих бібліотек, декілька соціологічних розвідок Донецької, Закарпатської, Одеської та Хмельницької обласних універсальних наукових бібліотек та ін. Варто відзначити, що матеріали таких досліджень почали висвітлюватися на сторінках щоквартального інформаційно-аналітичного бюлетеня "Соціологічні дослідження в бібліотеках" (Національна парламентська бібліотека України), що свідчить про актуальність і необхідність постійного моніторингового аналізу кадрового й управлінського складу українських бібліотек.

З метою встановлення освітньо-професійного рівня та соціально-психологічних характеристик керівних кадрів бібліотек Півдня України, а також експериментального підтвердження комплексу здатностей до управлінської діяльності сучасного бібліотечного менеджера, було проведено соціологічне вивчення керівних кадрів бібліотек Одеської, Миколаївської та Херсонської

областей. Дослідження було орієнтоване на керівників вищої, середньої та нижчої ланок для виявлення як ступеню їх підготовленості до управлінської діяльності, так і наявності у респондентів відповідних управлінських здатностей, вмінь і навичок.

Соціологічним опитуванням та психологічним тестуванням було охоплено керівників бібліотечної мережі регіону, а саме: директорів, заступників директорів, завідувачів філіями, відділами і секторами централізованих бібліотечних систем, обласних наукових, обласних та міських бібліотек для дорослих, для дітей та юнацтва. Дослідження проходило поетапно: на першому етапі – тестування керівників вищої ланки, на другому етапі – оцінка керівників вищої ланки з точки зору їх підлеглих методом анкетування, на третьому етапі - тестування керівників середньої та низової ланки.

У ході дослідження виявлені й проаналізовані особисті здібності та здатності керівників до інноваційної управлінської діяльності в бібліотеках та бібліотечних системах, досліджено головні складники ефективного управління сучасними бібліотеками. Результати дослідження засвідчили:

– значний вплив гендерних стереотипів як на характер самої бібліотечної діяльності, так і на реалізацію управлінських функцій у галузі (94% керівників бібліотек – жінки);

– майже оптимальну вікову структуру керівного складу, де найбільша частка керівників (46%) належить до вікової категорії від 31 до 45 років;

– достатній освітній рівень керівних кадрів для реалізації управлінських функцій;

– наявність у більшості керівників здатностей лідера, хоча в багатьох випадках спостерігається просте виконання ними адміністративних функцій, а частина управлінців є автократичними керівниками "минулого дня";

– чіткий розподіл керівниками функцій управління між собою, своїми заступниками та підлеглими, залучення співробітників до участі в управлінні;

– оцінку керівників бібліотечної системи Півдня України їх підлеглими як новаторів;

– демократичний стиль управління бібліотечною сферою регіону;

– позитивний вплив досвіду управлінської діяльності на комунікативні здатності до співробітництва та прийняття управлінських рішень;

– наявність у стилі роботи деяких керівників тенденції побоювання будь-якого ризику, намагання ухилитись від вирішення нових складних завдань.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що від керівників сучасних бібліотек очікують: продуманої стратегії розвитку бібліотеки і управління персоналом, вміння прогнозувати та передбачати несподівані зміни зовнішнього

середовища; наявності добре розвинених особистісних якостей організатора та лідера, прагнення інновацій та нових знань, раніше бібліотечній професії не притаманних, конструктивного мислення, вміння орієнтуватися в ситуації та знаходити оптимальні варіанти своєї поведінки у ставленні до персоналу, а також у взаємовідносинах із зовнішнім середовищем; вміння на достатньо високому рівні оперувати знаннями у фінансово-економічній, правовій, психологічній, організаційній, науково-дослідній сферах, володіти навичками підприємницької та комерційної діяльності і т.і.

Було підтверджено, що основними характеристиками сучасного бібліотечного управління є професійність і творчий підхід, ініціативність і нестандартне мислення, інноваційна налаштованість, комунікативна компетентність, відкритість до змін і гнучкість, потреба і здатність до саморозвитку і самоорганізації та багато ін. Таким чином, для забезпечення ефективного управління сучасною бібліотекою необхідна спеціалізована управлінська підготовка керівних кадрів, яка включає в себе безперервний процес розвитку у бібліотечних фахівців професійних здатностей до інноваційного управління.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що освітньо-кваліфікаційна характеристика, як і навчальні плани для управлінських спеціалізацій "Менеджер документально-інформаційної сфери", "Бібліотечний менеджер" та ін., як правило, мають вузько-орієнтований характер. В навчальні плани впроваджується значна кількість спеціалізованих дисциплін, що призводить до зменшення питомої ваги фундаментальної підготовки. В той же час, соціологічні вивчення свідчать, що у більшості випадків спеціальна управлінська підготовка знадобиться випускникам вищого навчального закладу не раніше, ніж через 5-10 років, коли відповідний стаж роботи за спеціальністю дозволить їм зайняти керівну посаду. Отже, значною мірою бібліотечні менеджери одразу після випуску з вузу не мають можливості повністю себе реалізувати, а приступаючи до роботи в сфері документально-інформаційного обслуговування користувачів бібліотек, в свою чергу, відчувають великі труднощі внаслідок недостатньої фундаментальної підготовки.

При розробці освітньої моделі розвитку у бібліотечних фахівців здатностей до інноваційного управління бібліотекою нами було обґрунтовано наступні пропозиції:

— виші навчальні заклади готують фахівців документно-інформаційної сфери широкого профілю, звертаючи увагу на вивчення фундаментальних і загально-спеціальних дисциплін (поряд з грунтовною професійною підготовкою це підвищить можливості прояву соціальної мобільності фахівця);

— працюючи у бібліотеках та інших установах документно-інформаційної сфери, випускники мають можливість (з набуттям досвіду та за умов наявності

у них певних здатностей до управлінської діяльності) бути рекомендованими на керівні посади, чому, звичайно, має передувати тестування у ході атестації;

— здатні до управління фахівці направляються на спеціальні курси менеджерів, після закінчення яких призначаються на керівні посади.

Таким чином, отримавши фундаментальну і загальну спеціальну освіту, маючи певний професійний досвід, будучи відібраними у ході атестації до резерву керівних кадрів і набувши спеціалізованих управлінських знань та вмінь в системі підвищення кваліфікації, фахівці галузі зможуть провадити ефективний бібліотечний менеджмент.

Загалом освітню модель розвитку здатностей до управління у фахівців бібліотечної сфери можна представити таким чином:

1. Виявлення змісту управлінської діяльності в сучасних бібліотеках, її специфіки та компетенцій.

2. Уточнення особистісних здібностей і здатностей, необхідних бібліотечним фахівцям для ефективної управлінської діяльності в сучасних умовах.

3. Обгрунтування обсягу та змісту фундаментальних і загальних спеціальних знань, необхідних спеціалістам для подальшої управлінської діяльності.

4. Підготовка фахівців бібліотечної сфери широкого профілю у вищих навчальних закладах.

5. Атестація фахівців з метою цілеспрямованого добору з їх числа потенційних управлінців.

6. Формування програми спеціалізованої підготовки управлінських кадрів бібліотек.

7. Організація бази підготовки управлінців за участю Центру безперервної бібліотечно-інформаційної освіти Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Української бібліотечної асоціації та її регіональних ланок, провідних бібліотек і вищих навчальних закладів України.

8. Здійснення короткострокового навчання майбутніх управлінців та проведення тестування випускників для встановлення і аналізу набутих здатностей до управлінської діяльності.

9. Практична реалізація здатностей управлінців-початківців в діяльності сучасної бібліотеки.

Апробацію розробленої освітньої моделі було здійснено на базі Миколаївського Регіонального відділення Центру безперервної бібліотечно-інформаційної освіти Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв та Української бібліотечної асоціації протягом 2004-2005 рр. На навчання було запрошено попередньо відібраних на основі тестування бібліотечних працівників, схильних до управлінської діяльності, які засвоювали необхідні знання та розвивали

управлінські навички відповідно до трьох навчальних модулів: 1) дослідницько – аналітичного, 2) економічного, 3) управлінсько-технологічного.

Цілком зрозуміло, що розвиток та удосконалення здатностей до управлінської діяльності фахівців бібліотечної сфери має перманентний характер і передбачає взаємодію вищих навчальних закладів, закладів підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, бібліотек і бібліотечних систем, наукових інституцій і професійних бібліотечних об'єднань.

ВИСНОВКИ

1. Науковий аналіз еволюції поглядів на зміст і завдання управління бібліотекою засвідчив, що на сучасному етапі розвитку суспільства менеджмент як окрема галузь знань зазнав глибоких змін, пов'язаних, перш за все, з синергетичним, системним і ситуаційним підходом до управління. Нова концепція менеджменту вимагає нової управлінської культури, прагнення і готовності до інновацій, активного вивчення внутрішнього і зовнішнього середовища системи, гнучкого і динамічного реагування на різного роду впливи і зміни. Сучасна бібліотека є складною, динамічною, багаторівневою та багатокомпонентною структурою, яка на зламі третього тисячоліття утвердилася у вітчизняному бібліотекознавстві як самостійний суб'єкт господарювання та специфічний об'єкт управління. Сучасна методологія менеджменту дозволяє в кожній окремій бібліотеці здійснювати багатоаспектну і варіаційну управлінську діяльність, адекватну динамічному характеру сучасності.

2. Застосування системного підходу до вивчення особливостей управління бібліотекою в сучасних умовах дозволяє стверджувати, що бібліотека, залишаючись духовним і культурно-цивілізаційним феноменом сучасності, в той же час зазнає значного впливу сучасних суспільних тенденцій. Бібліотечні установи поступово інтегруються в інформаційний простір сучасного суспільства і самі трансформуються в його частину. В умовах розбудови інформаційного суспільства змінюються принципи і завдання функціонування сучасної бібліотеки як соціальної інституції, що реалізує глобальні інформаційно-комунікативні завдання і забезпечує розвиток інтелектуального потенціалу людства. Активно відбуваються й економічні перетворення в бібліотечній сфері, за яких бібліотека безповоротно включається в сучасні ринкові відносини і сама починає реалізовувати свій комерційний потенціал. Тож обґрунтування і впровадження нових концепцій діяльності сучасної бібліотеки вимагає нових управлінських підходів та нового типу бібліотечного керівника.

3. Дослідження виявило, що в умовах глобальних та екстремальних змін зовнішнього середовища ефективна діяльність керівника безпосередньо залежить від його здатностей, які, в свою чергу, формують зміст професійної компетентності

менеджерів. Проаналізувавши різні підходи до вивчення особистості керівника, визначення його можливостей, характеристики сукупності його здібностей і здатностей, ми пропонуємо розглядати *здатність до управлінської діяльності* як властивості особистості, що визначають її можливості, спроможності, нахили до виконання такого виду діяльності. Від рівня цих здатностей, притаманних конкретній особистості, залежить успішність здійснення нею процесу управління. Здатності особистості до управлінської діяльності (за умов наявності відповідних здібностей) можуть розвиватися і удосконалюватися.

4. Результати науково-теоретичного вивчення засвідчують, що професійна підготовка спеціаліста до управлінської діяльності є неперервним, цілісним і багатоаспектним процесом професійного становлення фахівця, який включає розвиток й удосконалення управлінських здатностей, набуття відповідних управлінських характеристик, оволодіння необхідними знаннями, технологіями і функціями бібліотечного менеджменту. Критично розглянувши значний досвід підготовки управлінських кадрів, який накопичено системою бібліотечної освіти як в Україні, так і в інших країнах, було зроблено висновок про недостатнє обґрунтування і практичне впровадження нових засад, умов і методів розвитку здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери в процесі безперервної освіти.

5. Аналіз стану розробленості проблеми особистості бібліотечного управлінця (керівника бібліотеки, бібліотечного менеджера) вказує, що на сьогодні вона займає помітне місце у вітчизняному бібліотекознавстві. Становлення особистості керівника та формування управлінського професіоналізму розглядається на різних теоретичних та методологічних засадах, що певним чином заважає його цілісному концептуальному осмисленню. Завдяки соціологічним та науково-практичним розвідкам останнього десятиліття до деякої міри сформовано образ сучасного бібліотекаря і бібліотечного управління, а також виявлено відповідність між бажаним та реальним кадровим і адміністративним складом українських бібліотек. Разом з тим, професіограма керівника бібліотеки, здатного до ефективного управління бібліотекою в сучасних умовах, потребує окремого і ґрунтовного розроблення.

6. Результати дослідно-експериментальної роботи, зокрема вивчення професійних здатностей управлінських кадрів бібліотек Півдня України (Одеської, Миколаївської та Херсонської областей), встановили освітньо-професійний рівень та соціально-психологічні характеристики керівників. Вони підтвердили висновок про те, що сучасна практика потребує від бібліотечного управлінця специфічних здібностей та здатностей. На підставі результатів дослідження було визначено складники ефективного управління сучасними бібліотеками, а

також соціальні та професійні очікування стосовно особистості і діяльності сучасного бібліотечного менеджера.

7. Обґрунтовано, що складний багаторівневий процес розвитку здатностей до управлінської діяльності забезпечується органічним поєднанням базової, додаткової, безперервної фахової освіти і самоосвіти як складника самоменеджменту. Запропоновано основою для розвитку професійних здатностей до інноваційного управління сучасною бібліотекою розглядати фундаментальну та загально-спеціальну освіту у вищих навчальних закладах, для чого дисертанткою розроблено рекомендації щодо її змісту в цьому контексті. Також доведено необхідність поєднання навчання у вищих навчальних закладах з наступною діагностикою управлінських здатностей у фахівців, які вже набули певного професійного досвіду, що забезпечить відповідний добір майбутніх управлінських кадрів. Визначено загальні вимоги з добору керівних кадрів бібліотек та подальшого розвитку у них здатностей до управлінської діяльності. Розроблено рекомендації стосовно змісту системи підвищення кваліфікації бібліотечних управлінців. Таким чином, розроблено і практично апробовано освітню модель розвитку у фахівців бібліотечної сфери професійних здатностей до управління сучасною бібліотекою.

Запропонована дисертація не вичерпує всіх аспектів актуальної для вітчизняної бібліотечної науки і практики теми. Дана проблема потребує подальшого дослідження й уточнення, необхідність якого обумовлена як широкими межами поставленої проблеми, так і динамічними змінами, що відбуваються в бібліотечній сфері та бібліотечному менеджменті.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Єрмолаєва Г.А Соціально-педагогічні умови удосконалення управління у документально-інформаційній сфері бібліотек // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку: Зб. наук. праць: Ч.ІІІ. – Миколаїв – Одеса, 1999. – С.46-50.

2. Єрмолаєва Г.А. Проблеми управління документальним потоком публічних бібліотек: стан і тенденції розвитку // Вісник Книжкової палати. – 2001. – №7. – С.23-25.

3. Єрмолаєва Г.А. Сучасний менеджер і зміни управління в бібліотеці // Вісник Книжкової палати. – 2001. – №12. – С.22-25.

4. Єрмолаєва Г.А. Формування сучасних вимог до менеджера бібліотечних систем відповідно до процесів в українській освітній практиці // Рідна школа. – 2002. – №5. – С.54-56.

5. Єрмолаєва Г.А. Соціально-психологічні та педагогічні характеристики керівника сучасної бібліотеки // Вісник КНУКІМ: Зб.наук.праць. – Вип.9.- К., 2003. – С.41-49. – (Серія "Педагогіка").

6. Єрмолаєва Г.А. Оцінка психолого-педагогічної здатності керівних кадрів бібліотечної системи півдня України до управління сучасною бібліотекою: за матеріалами дослідження // Вісник Книжкової палати. – 2004. – №9. – С.39-42.

Анотація

Єрмолаєва Г.А. Розвиток здатностей до управлінської діяльності у фахівців бібліотечної сфери. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2006.

Дисертаційне дослідження присвячене виявленню, теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці закономірностей, умов і методів розвитку у фахівців бібліотечної сфери здатностей до управління сучасною бібліотекою. Доведено, що впровадження нових концепцій діяльності сучасної бібліотеки вимагає нових управлінських підходів та нового типу бібліотечного керівника.

В дисертації розглянуто сутність здатностей до управлінської діяльності та вимог до керівника сучасної бібліотеки, охарактеризовано зміст і організацію управлінської підготовки в системі бібліотечної освіти, розглянуто методологію, узагальнено методику та результати соціологічних досліджень бібліотечних фахівців, проведених в Україні протягом останніх 10 років.

Дисертанткою представлено результати самостійного експериментального дослідження професійних здатностей бібліотечних управлінців (на прикладі керівників бібліотек Півдня України). Розроблено освітню модель розвитку у фахівців бібліотечної сфери професійних здатностей до управління сучасною бібліотекою.

Ключові слова: управлінська діяльність, управління бібліотекою, бібліотечний менеджмент, бібліотечний менеджер, керівник бібліотеки, здатність до управлінської діяльності, бібліотечна освіта, підготовка управлінських кадрів.

Аннотация

Ермолаева А.А. Развитие способностей к управленческой деятельности у специалистов библиотечной сферы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 07.00.08 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2006.

Диссертационное исследование посвящено выявлению, теоретическому обоснованию и экспериментальной проверке закономерностей, условий и методов развития у специалистов библиотечной сферы способностей к управлению современной библиотекой.

В диссертации рассмотрено влияние современных глобальных общественных тенденций на библиотеку как информационный и культурно-образовательный общественный институт. Сущность трансформации современной библиотеки, прежде всего, касается эволюции ее миссии, социальных функций, вхождения в новую информационно-коммуникационную среду, разработки новой экономически эффективной стратегии, адаптации системы услуг к новым информационным потребностям и запросам пользователей. Доказано, что внедрение новых концепций деятельности современной библиотеки требует новых управленческих подходов и нового типа библиотечного руководителя.

Автор отмечает, что, начиная с 1990-х гг., в отечественном библиотековедении активно разрабатываются концепции современного библиотечного менеджера. В это же время в Украине активизируются социально-психологические исследования библиотекарей, в том числе и руководителей библиотек. Анализ и обобщение результатов этих разработок свидетельствуют о серьезных изменениях в профессиограмме современного библиотечного руководителя. Значительная часть управленческих кадров адекватно и мобильно отреагировала на политические, социальные и экономические изменения в обществе, трансформацию социальной миссии библиотеки, требования информатизации и рыночные механизмы хозяйствования. Однако, определенное количество руководителей библиотек осталось на позициях дезориентации и дезорганизации, выживания, ожидания, пассивности и незаинтересованности. Кроме того, в отрасли отсутствует отработанный механизм формирования резерва управленческих кадров. Все вышеизложенное определяет актуальность проведенного диссертационного исследования, его теоретическую и практическую значимость для эффективного функционирования библиотечной сферы.

В диссертации рассмотрено сущность способностей к управленческой деятельности и требований к руководителю современной библиотеки, раскрыто содержание и организацию управленческой подготовки в системе библиотечного образования, рассмотрено методологию, обобщено методику и результаты социологических исследований библиотечных специалистов, проведенных в Украине за последние 10 лет.

Автор предлагает рассматривать способность к управленческой деятельности как личностные качества индивидуума, которые определяют его возможности, способности и наклонности к осуществлению такого вида деятельности. От

уровня этих способностей, характерных для конкретной личности, зависит успешность реализации ею процесса управления. Способности личности к управленческой деятельности могут развиваться и совершенствоваться.

Акцентируется внимание на том, что профессиональная подготовка специалиста к управленческой деятельности является непрерывным, целостным и многоаспектным процессом профессионального становления специалиста, который включает развитие и совершенствование управленческих способностей, приобретение соответствующих управленческих характеристик, овладение необходимыми знаниями, технологиями и функциями библиотечного менеджмента. Изучение опыта подготовки управленческих кадров, накопленного системой библиотечного образования в Украине и других странах, позволяет сделать вывод о недостаточном обосновании и практическом внедрении новых принципов, условий и методов развития способностей к управленческой деятельности у специалистов библиотечной сферы в процессе непрерывного образования.

Диссертант представляет результаты самостоятельного экспериментального исследования профессиональных способностей библиотечных менеджеров (на примере руководителей библиотек Юга Украины), в процессе которого были определены образовательно-профессиональный уровень и социально-психологические характеристики руководителей. Исследование подтвердило вывод о том, что современная практика требует от библиотечного менеджера специфических способностей.

В диссертации разработана образовательная модель развития у специалистов библиотечной сферы профессиональных способностей к управлению современной библиотекой, определены общие требования к подбору руководящих кадров библиотек и дальнейшей их управленческой профессионализации, выработаны предложения по совершенствованию содержания образования в системе повышения квалификации библиотечных менеджеров.

Ключевые слова: управленческая деятельность, управление библиотекой, библиотечный менеджмент, библиотечный менеджер, руководитель библиотеки, способность к управленческой деятельности, библиотечное образование, подготовка управленческих кадров.

Annotation

Yermolaeva G.A. The development of abilities for managing activity of librarians. – Manuscript.

Thesis on competing a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences by speciality 7.00.08 – Book Studies, Library Science, Bibliography Studies. – Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv, 2006.

The thesis is devoted to revealing, theoretical substantiation and experimental testing of laws, conditions and methods of the development of librarians' skills for managing modern libraries. It has been proved that introduction of a new concept of a modern library management demands the new administrative approaches and the new type of a library manager.

The essence of abilities for managing activity has been developed in the thesis. Requirements to the head of modern library have been investigated, the maintenance and the organization of administrative training in the field of education in library science has been developed. The methodology of the management skills development has been revealed. A method and results of sociological survey of the library experts which have been carried out in Ukraine during last 10 years have been generalized

The results of an independent experimental research concerning the professional skills of library managers (on the example of libraries managers in the Southern Region of Ukraine) have been submitted. The educational model for development of professional management skills in modern library administration was developed.

Key words: Management, Library Administration, Library Management, Library Manager, the Head of a Library, Education in Library Science, Management Staff Training.

Підп. до друку 24.11.2005. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 1,0. Зам. 210. Тираж 100

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, Київ, вул. Січневого повстання, 21